

PAPER DETAILS

TITLE: ANADOLU`DA AHILER VE AHI ZAVIYELERİ

AUTHORS: M AKIFERDOGRU

PAGES: 37-55

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406139>

ANADOLU'DA AHİLER VE AHİ ZAVİYELERİ¹

M. AkifERDOĞRU*

Anadolu'da onüç ve ondördüncü yüzyıllarda mevcudiyetlerini ve faaliyetlerini bildiğimiz ahi teşkilatı üzerine şimdiye kadar yapılmış anıştırmalar, üzümlere belirtmek gerekir ki ahi teşkilatının mahiyetini ve yayıldığı coğrafi sahayı i/ah çimekten uzaktır. Aslında, teşkilatın kuruluşu üzerine kıymetli bilgilere sahip olmamıza rağmen, daha sonraki yüzyı Hardaki durumunu özellikle Osmanlı zamanındaki gelişimini bilememekleyiz. Bunun başlıca sebebi Osmanlı tarihçilerinin bu konu üzerine yeterince eğilmemiş olmalarıdır. Halbuki, onbeş ve onaltıncı yüzyıllarda yazılmış Osmanlı belgelerindeki kıymetli bilgiler bu teşkilat üzerine ışık sağlar. Bu bilgiler dikkatlice değerlendirildiği zaman, sanının, teşkilat ve onun dayandığı fikirlerin Osmanlı döneminde kazandığı yeni mahiyet izah edilmiş olacaktır. Ayrıca. Anadolu ve Rumeli'nin bir kısmında yayılmış olan bu teşkilatın hem Türk özelliği taşıması hem de cömertlik, misafirperverlik ve mertlik gibi güzel insanî hasletleri hem müslümanlara hem de gayrimüslimlere aşlamış olması, tarihçiler dışında, en diğer yerli araştırmaların konuya ilgi duymalarını sağlamalıydı. Bu bildirimde, asıl olarak, ondördüncü yüzyıl mezar taşlarında ve onbeş ve onaltıncı yüzyıl Osmanlı belgelerinde rastladığım ahiler ve onların tesis ettikleri zaviyeler üzerine özet bilgiler sunacağım.

Şimdiye kadar yerli ve yabancı tarihçilerin ahi teşkilatı üzerine ileri sürdükleri görüşleri kısaca özetlemekte fayda vardır. Bu önemli teşkilat üzerine ilk ciddi yorumlar merhum Prof. Fuat Köprülü'ye aittir. Bu teşkilatı yazarken onun kullandığı özgün kaynakların ilki, *Ihn Bal t ula seyahatnamesi*, *Aşıkpaşa Tarihi*, *fiiüvvetmaneler*, *EttiLkVmnMenakıbü'l-Arİfm'i*, Hacı Bektaş'm *MakalaVı*, Taşköprülüzade'nin *Şakayık-ı Numaniye'si* ve *htautıkü't-Tayr'ın* ondördüncü yüzyılın ilk yarısında yetişen büyük Türk şairi Gülşehri'ce yapılan Türkçe çevirisi gelmektedir. Köprülü, 'onüçüncü yüzyılın mesleki tasavvufi bekarlar zümresi' olarak yorumladığı ahiler üzerine ayrı bir kitap hazırladığını beyan etmişse de böyle bir kitabı ne yazık ki neşredmemiştir. Ona göre. fütüvvet meslekine salık olan ahiler, soy kütüklerini. Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Muhammed'e kadar ulaşılmaktadırlar. Bunlar sadece bir esnaf topluluğu değildir. Ayrıca. Anadolu'da bu yüzyıllarda 'fütüvvet tarikatı' adıyla bir tarikat la mevcut değildir.

* 15-16 Ekim 1997 tarihleri arasyndu Kırşehir'de düzenlenmiş ohmı 10. Ahilik Haftası'uda okunmuş bildiri.

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Batınî bir tarikat olarak doğan alillerin 1360-1361 yıllarında Ankara'nın Osmanlılar eline geçmesinden sonra, siyasi önemlerinin kalmadığına işaret eder. Yine, o, 'Anadolu'da İslamiyet' isimli ünlü makalesinde, ahilerin Osmanlı Öncesinde geliştiklerini, İslam âleminin her sahasında göze çarpan esnaf teşkilatına bağlı olduklarını öne sürer. Osmanlı devletinin kuruluşunda bunların büyük bir amil olduklarını açıklar. Özellikle 'Ahîyan-ı Rum' denilen zümrenin Osmanlı merkez idaresi kuvvetlendikten sonra sadece esnaf teşkilatı mahiyetinde kaldığını ifade eder. Bunların, 'anarşi devre/erin de' kuwet ve kudrel kazandığını, devlet kuvvetini değil, mahalli halk idaresini temsil ettiklerini ileri sürer. Anadolu Selçuklu sultam I. İzzeddin Keykavus'un fiiivvet teşkilatına girmesinden sonra, Anadolu şehirlerinde ahiliğin kuvvetlendiğini, biraz tasavvufî bir renk aldığıııı, alpler ve sipahiler arasında münasebet peyda eliklerini belirtir. Merhum Köprülü'nün ahiler üzerine beyan ettiği bu görüşler kuşkusı/. kıymetini hain muhafaza etmektedir, ancak ondördüncü yüzyıldan sonra, kısacası ahilerin Osmanlı denetimine girmesinden sonra, ahiliğin ne şekil bir mahiyet kazandığı hala açıklanması gereken karmaşık bir mesele olarak kalmaktadır.

Köprülümden başka, müteveffa Prof. Claude Cahen'in ahiler üzerine belirttiği görüşlerin ise ayrı bir kıymeti bulunduğu kuşkusuzdur. Onun çözmek istediği sorunlardan ilki, onikinci yüzyılda Anadolu'da ahi teşkilatının ya da ahilerin olup olmadığıdır. Çünkü, bilindiği gibi., ilk ahi 1216-1217 tarihlerinde Antalya'da yazılmış bir vakıfname adı geçen Ahi Eninüddin Mahımud bin Yusufdur. İkinci ahi, 1262-1263 tarihlerinde Divriği'de ölen Ahi Abdurrahman'dır. Üçüncüsü ise onüçüncü yüzyıl başlarında Konya'da yaşadığını bildiğimiz Alü Natur isimli ahidir. 'Sevakıbü'l-Meııakıh' adlı eserde, Ahi Natur'un Mevlana Celaleddin-i Rumî'nin müridi olduğu zaman yüz on yaşında olduğu yazılıdır. Acaba Anadolu'da isimlerini yukarıda belirttiğim bu ahilerden daha önce yaşamış bir alii var mıdır? Bu sual hakikaten teşkilatın kökenlerini ve yayıldığı cığrafı sahayı göstermesi bakımından önem taşınmaktadır. Prof. Cahen, bu ahilerden başka, ilk ahi olarak, hakkında ileride daha fazla bilgi vereceğimiz Konya yaşamış Urmiyeli Alü Türk'ü kabul etmektedir. Zira. Alü Türk, 1284 yılında vefat etmiş olan Hüsameddin Çelebi'uin büyük babasıdır ve diğer ahilerden daha önce alü teşkilatına girmiş olmalıdır. Eflaki'nin eserinde adı geçen Alü Ahmed, Alii Bcdreddin, Ahi Emir Ahmed-i Bayburli, Ahi Kaysar, Alii Muhammed Seyyidabadi ve Ahi Çoban gibi ilk ahiler üzerine Prof. Cahen kısa bilgiler vermiştir. Eflaki'nin eserinde bu ahilerden başka. Ahi Basara. Alii Muhammed Divane, Ahi Musa. Ahi Mustafa. Ahi Muzafferiiddin, Alii Polad ve Ahi Sıddık'm adı geçmektedir. Mevlana'nın Mektuba! adlı eserinde adı geçen Emir Alii Mehmed, Cemaleddin Alü Gühertaş ve Ahi Evraıvın da onüçüncü yüzyılın ortalarında yaşamış olabileceklerim Prof. Cahen ifade etmişlerdir. Onun bu husustaki temel görüşü şudur; 1243 yılında vukubulan Köseadağ savaşından sonra Ahiler ile Fıtyan, Moğollara karşı birleşmişlerdir. Tarih-i al-i Selçuk'da Alii Alımed ve Alii Alımedşalı adlı iki Konyalı ahinin adı yazılı olduğunu bildirmiştir. Yine o, ilkinin 1297-1298, ikincisinin de 1294 veya 97 yıllarında vefat etliklerini belirlemiştir. Ahmedşah'ın vefatından sonra Konya rindlerinin (çoğulu: rünud) basma Alü Sıddık'ın oğlu Alü Mustafa geçmiştir. Cahen'e göre ikinci önemli mesele de Konya'da alülerin siyasi olarak Moğolları mı yoksa Türkmenleri nü tuttu klandır? Bu hususta Prof. Cahen'in esaslı yorumunu hakikaten kabul etmek

gerekiyor: 'ahi/er hiçbir siyasi gücü olmayan fakat iktidar boşluğu bulunan zamanlarda karışıklıklar çıkmış şehirlerde ön sırayı alan, düzenli ordunun eksikliklerini i mamlayabüen önemli bir teşkilatdır. Ahiler Selçuklu yönetimine bağlı görünüyolar. Disiplinsiz harelcetleri genellikle kendilerine saldıranlara karşıdır. Onların vatan sevgisi çok fazladır. Ahiler yönelimi doğrudan doğruya ele geçirdikleri zaman Moğolların; Konya'nın hayalını tehâil ettikleri zaman da Türkmenlerin büyük düşmanındırlar \ Açıklanması gereken diğer bir sorun da ahiler ile esnaf arasındaki ilişkiler başlangıcı ve malûyeüdür. Bu konu benini bildirimin sınırlarını aşacağı için üzerinde durmuyorum.

Bu önemli Türk teşkilatı üzerine dikkate değer bir takım araştırmalar Prof. Franz Teasclmer tarafından yapılmıştır. Ona göre ahi, onüç ve ondördüncü yüzyıllarda Anadolu'da loncalar halinde teşkilatlanmış füluvve İdeallerini uyarlayan genç erkek derneklerinin lideri için kullanılmış bir kelimedir. Uygurca'da ve Kaşgarlı Mahmud Lügati'nda bu kelime 'akı' şeklinde geçmektedir. Onüçüncü yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklu devleti parçalanırken. Orta Anadolu şehirlerde ortaya çıkan eşkiyaların (rümt) liderlerine de bu isim verilmiştir. Lonca üyeleri tararından seçilen ahi babanın Ahi Evran'ın neslinden geldiği iddia olunur. Debbağların ahi babası bütün lonca teşkilatının başıdır. Kırşehir'in ahi abbaları esnaf loncalarını dolaşarak icazetname verililerdi. Ahiliğin diğer yönleri de incelenmiştir. Osmanlı arşiv bilgileri Muallim Cevdet'in kıymetli eserinde bulunabilir. Prof. Dr. Neşet Çağatay'ın araştırmaları da teşkilatın inanç ve gelenek tarafına yöneliktir. Prof. Dr. Mikail Bayram, özellikle Ahi Evren'in hayatım araştırmırken ahi teşkilatın kuruluşu üzerine Arapça ve Farsça yazma eserlere dayanan yeni kıymetli yorumlamalarda bulunmuştur.

Modern araştırmalara rağmen, bazı konular hata açıklanamamıştır. Örneğin, Ahi Evran ve ilk alillerin hayatları henüz aydınlatılmayan konular arasındadır. Arap ve Fars topraklarında ahiliğin yayılmamasının sebepleri bilinmemektedir. Bence diğer önemli bir mesele de Fuat Köprülü'nün başlangıçta batini olarak zikrettiği ahi teşkilatının, çok kısa bir süre içerisinde, Osmanlı döneminde, devletin denetimi altında bir sünni mahiyet aldığıdır. Çünkü biliyoruz ki Şeyh Edc-balı gibi ahiler Osmanlı devletinin kumlusuna katkıda bulundular. Onüç ve ondördüncü yüzyılın Türk beyleri ve I. Murad, 1. Bayezid, Çelebi Mehmed gibi Osmanlı padişalüan ahi teşkilatını canii gönülden desteklediler.

Yukarıda isimlerini belirttiğim modern ve özgün kaynaklara ilave olarak, zamanımıza kadar ulaşmış Osmanlı arşiv belgeleri ve mezar taşları, ahi teşkilatı üzerine ışık saçmaktadır. Ancak bu kaynaklar araştırmacılarca ne yazık ki yeterince kullanılmış değildir. Her ne kadar, bu teşkilat onüçüncü yüzyıl Anadolu'su açısından son derecede öneme haiz ise de, Türkiye Cımlıuriyeti'nin kuruluşuna kadar izlerini, esnaf teşkilatı şeklinde sürekli olarak devam ettirdiği için. Modern Türkiye'nin kuruluşu açısından da önemlidir.

Ahilere ait mezar taşları bu konuda yeterince kullanılmamış özgün kaynakların başında gelmektedir. Bir kısmı zamanımıza ulaşabilmiş bu üzerine Arapça yazılar hakkedilmiş bu mezar taşlarında en azından ahilerin isimleri ve vefat tarihleri bize bildirilmektedir. Fevkalade bir misal, Konya'da Hüsameddin Çelebi'nin kabir kitabesidir; bu yazıtta, Konya'da Ahi Türk olarak bilinen mühim bir kişinin nesli ortaya

koymakladır: *'Bu türbe şeyhlerin şeyhi, ariflerin önde geleni, doğru yolun (islam) ve bilginin imana, dokuzuncu göğün hazinelerinin anahtarcısı, yeryüzünün hazinelerinin güvenilir kişisi, zamanın dostu, erdemin babası, Hakkın ışığı Ahi Türk olarak da bilinen Urmiyeli (İran Azerbaycanı'nda) Hasan oğlu Mehmed oğlu Hüsameddin Hasan'ındır. Allah ondan ve onlardan razı olsun. Onların ruhunu kutsal kılsın. 683 yılının Şaban ayının 24. Günü'.* Kabir kitabesinde mevcut bütün bu bilgiler ahilerin tarihi için son derecede kıymetli birinci eldir. Bu sebeple, bu yazıtların vakit geçirilmeksizin hemen toplanılması ve değerlendirilmesi gereklidir. Bu taşlardan ahilerin vefat tarihleri tesbit edilebilmektedir. Örneğin, Niğde'de türbesi bulunan Gündoğdıt oğlu Ahi Eyyup 745(1344) yılında vefat etmiştir. Ankara'da Ali Şercfeddin türbesi 731 (1330-1) İnşa edilmiştir. Kabir kitabesine göre Hüsameddin cl-Hüseyni oğlu Ali Mehmed (Şerefeddin) 731 yılında vefat etmiş ve Patıma, Zehra, Hz. Ali, on imam için dua edilmesini vasiyet etmiştir. Ali Şererüddin'in oğlu Ali Hüseyin'in lahdi çok basit ifadeyle yazılmıştır; *'Ahi Şerefeddin oğlu Ahi Hüseyin Allah onu affetsin yıl 731'*, Ahi Hüseyin'in kızı Ayşe Hatun lahdinde ise: *'Masume, Allah'ın rahmetine gark olmuş Ahi Hüseyin kızı Aişe vefat etmiştir. Allah onu affetsin. 833 yılının Zilkade ayı'* yazılmıştır. Ali Elvan oğlu Emir Paşa'mn kabrinde: *'Ahi Elvan oğlu Emir Paşa küçük dost erkek alemine göçmüştür: Kabri iyi ve (emiz olsun. 702 yılı Rabiü'tewel ayının guresi'* yazılıdır. Ahi Elvan kızı Seher Hatun'un kabir taşında: *'Ahi Elvan kızı Hacı Seher Hatun dünyadan kadınlar alemine göçmüştür. 843 yılının Ramazan ayında'.* Görüldüğü gibi Ahi Elvan ve Ali Şercfeddin ailesiyle ilgili mezar taşlamadaki ifadeler son derecede basit ve anlaşılırdır.

Öndördüncü yüzyıla ait Ankara'da mezarlıklarında olan bir kaç ali mezar taşı Konya müzesi eski müdürlerinden merhum Yusuf Akyurt tarafından tesbit edilmiştir. Ahi Arif oğlu Ali Yusufun kabir taşında: *'Ahi Arif oğlu Ahi Yusuf sene 787 (1385)'.* Ali Ali oğlu Ahi Yusufun kabir taşında: *'Ahi Ali oğlu Ahi Yusuf merhum mağfur Fena aleminden Beka alemine göçmüştür. Sene 789 (1387)'* Ali Murad kızı Falıma hatun lahdinde: *'Keykubad oğlu Hüseyin oğlu Ahi Murad kızı Hacı Falıma mağfure, sa'ide, şehide, merhume öbür dünyaya intikal etmiştir'.* Ali Sinanüddin kabir taşında; *'Ahi Sinanüddin Mülk dünyasından Ahirete göçmüştür'.* Ahilere ait bu mezar taşları kuşkusuz son derece kıymetlidir.

Bilinmeyen yeni ahilerin isimleri mezar taşları sayesinde ortaya çıkarılabilir. Nitekim, merhum R. Melul Meriç. Akşeliir mezarlığında ahilere ait mezar taşlarını tesbit etmişti. Mezar taşları ve bir kaç Arapça vakıfname bir çok Ankaralı ahinin ismini bilmemize olanak tanımaktadır: İsmail oğlu Ahi İshak, Ali İshak oğlu Scyyid Şemseddin Ahi Yakup. Scyyid Şemseddin Ahi Yakup oğlu Ali Hüsameddin Hüseyin (diğer adı: Ali Fahreddin), Hüsameddin oğlu Ahi Şerefüddin Mehmed. Ali Şerefeddin Mehmed oğlu Ahi Hasım, Ahi Şerefeddin Mehmed oğlu Ali Yusuf. Ali Şerefeddin Mehmed oğlu Ahi Hüseyin, Nizamiiddin Hezar oğlu Mecdüddin İsa oğlu Ahi Elvan Mehmed. Ali Suca, Ahi Ali, Ali Melik, Ahi Sinan, Ali Sinan oğlu Ali Çelebi, Ali Yakup, Ali Arif, Ahi Arif oğlu Ali Yusuf. Ali Ali, Ali Ali oğlu Ali Yusuf, Keykubad oğlu Hüseyin oğlu Ahi Murad, Ahi Sinanüddin. Çoban oğlu Ahi Yakup. Hacı Ahi Hüsam, Ali Hüsam oğlu Hacı Ali Murad, Hacı Ali Murad oğlu Hacı Şemseddin Ali

Ahined, Ahi Adil, Ahi Mamak. Ahi Mamak oğlu Ahi Mahmud sadece isimlerini bildiğimiz ahilerdir.

Ahi teşkilatın, onaltıncı yüzyıl sonlarına kadar kazandığı mahiyet üzerine Prof. Halil İnalcık'ın yorumu: 'Za\>ie kuran şeyhler farklı tarikatlara bağlıydılar, ancak bunların çoğu 'ahi' unvanını taşımaktaydılar. Bunlar. Rumeli'nin yeni fethedilmiş topraklarında yüzlerce zaviye kurdular. Ahi fikri bir tarikat olmaktan daha ziyade sosyal bir teşkilat idi. 1330'da Anadolu'yu ziyaret etmiş olan Ibn Battuta bunların canlı bir tasvirini yapmıştır. Ondört ve onbeşinci yüzyıllarda bu akım, ahilik adı altında, Anadolu toplumunda hüküm süren bir etkendi. Şehirlerde her zanaat kümesi seçtikleri bir ahinin başkanlığı altında fütüve esaslarına göre teşkilatlandırılmıştı. Bu dönemde Anadolu'da güçlü bir merkezi otorite olmadığından dolayı ahiler birkaç kamu hizmetini icra ettiler ve şehirlerde siyasi bir güç oldular. Hakikaten başlangıçtan beri İslam esnaf loncaları yönetici askeri ve idari sınıfa zıt olarak halkı temsil etmiştir. İlk zamanlarda ahiler Osmanlı devlet ve toplumunda önemli bir rol oynadılar, ancak merkezileşme ve yetkilerin büyümesiyle devlet, ahileri gittikçe kendi denetimi altına aldı. Şehirlerde ahi akımı basit bir esnaf lonca teşkilatı oldu. Ama ne yazık ki fUuvve ahlakı zanaat loncalarında devam etti. Esnaf loncalarını devletin kurduğunu ve denetlediğini veya sosyal olarak farksız bir toplum oluşturduklarını söylemek bir abartıdır. Yakıdoğu toplumunda eski zamanlardan beri ortak ideal ve alakaya sahip cemaatler kendilerini belli bir örneğe göre teşkilatlandırmışlardır. Aynı örnek ve aynı terminoloji Osmanlı sarayında, orduda, medreselerde, tarikatlarda ve esnaf loncalarında bulunabilir. Böyle teşkilatlanmış bir cemaatin en önemli üyesi dış dünyayı temsil eden ve dış işlere yönelmiş olan erkektir. Bu kişiye Osmanlılar kethüda, Araplar şeyh derken, ondördüncü yüzyıl Anadolu'su'nda da ahi denilmiştir.

Esnaf loncalarında zanaatkarlar kendileri adına hükümetlerle başarılı ilişkiler kuracak ve esnaf loncası nizamlarını icra edecek kendi üyelerinden bir kişiyi kethüda olarak seçtiler. Kethudasız bir esnaf loncası bağımsız addedilmeyeceğinden dolayı bu seçim çok önem taşıyordu. Bu esnaf loncası içerisinde bir küme zanaatkar ayrı bir grup kurmak istediklerinde bir kethüda seçerler ve onları bağımsız bir esnaf loncası olarak kaydedecek olan mahalli kadıya giderlerdi. Ustalar eğer isterlerse kethüdayı görevinden alırlar ve yeni birinin seçiminde hükümetin müdahalesine daima karşı koyarlardı. Kadı veya beylerbeyinin onlar üzerine kethüda seçtiği kişileri reddettiklerine dair bir çok vesika vardır. Hakikaten merkezi hükümet esnaf loncalarının yetkilerine saygı duymada sıkıntı hissetmiştir. Bu ortaçağ toplumunda bu cemaatler mevcudiyetlerini korumak için dinî ve ahlakî mazeret aramışlardır. Böylece her zanaat loncasının başında bu ahlakî ve dinî yetkiyi temsil eden bir şeyh bulunmuştur. Arap topraklarında şeyhler esnaf loncalarının asıl idarecileri olmalarına rağmen, Anadolu ve Rumeli'nin orta kısımlarında dinî bir önder mevkiinde kalmışlardır. Şeyhler esnaf loncalarında önemli bir rol oynadılar. Çıraklık ve ustalık merasimlerinde loncalarda ceza verme ve bildirmede bunlar başkanlık yapıyorlardı. Şevh fütüvve ahlakını çok iyi bilen esnaf loncasının tecrübeli ustalarından seçiliyordu. Şeyh mersairnleri yönelen bir görevliydi. Hükümetler kethüdalar vasıtasıyla esnaf lonca'larıyla irtibat kurar; kethüda loncaların hükümete ödeyeceği vergileri tahsil eder ve hükümete öderdi. Osmanlı zamanında kethüda ahinin yerini aldığı esnaf

loncalarının dini özelliği zayıfladı. Esnaf loncalarının yöneticileri, sahip oldukları yetkileri muhafaza etmek için devleti lonca işlerinde daha faal görev almaya davet etmeye başladılar'.

Ahilerin onüçüncü yüzyılın ilk yarısından itibaren Anadolu ve Rumeli'nin bir kısmını gerçekten vatan tutmuş Türkler oldukları Osmanlı vesikalarından anlaşılmaktadır. Bunlar Anadolu şehir ve köylerinde Türkleşme ve İslamlaşmayı teşvik etmekle kalmamışlar, aynı zamanda en ücra köy ve şehirlere kadar giderek kurdukları zaviyelerle buraların iskanını ve şehirleşmesini de sağlamışlardır. Nitekim, 'Menâhicü'l-înşâ' adlı münşeat mecmuasında onlar için övgüler yazılmıştır. Eserin 'İitab-ı aliyân' kısmında, ahiler için, gariblerin sığındığı kişi (*rnelce-i gureba*), cömerlerin efendisi (*seyyidü'l-eshiya*), sadakat ve safa kaynağı (*niadenü'sıdk. ve's-safa*), vefa ve cömertliğin kaynağı (*menba-ı cud ve'l-vefa*), mertlerin seçkin kişisi (*zübde-i erbabii'l-mürfivve*), şerefli kişilerin övünüleni (*tnefîmü'l-l-ashab*), yaradılanların en güzeli (*alisenü'l-halk*), vakar sahibi (*muvakkar*), en şefkatli efendi (*fiudavend-i esfak*), dilediği işi yapmakta serbest olan saygın kişi (*cenab-ı menab-ı mutlak*) sıfatları kullanılmıştır.

Ahilerin şehirlerde oynadıkları ticari rol şimdiye kadar yapılan araştırmalarda daha ön plana çıkarıldığı için kırsal kesimde yaptıkları iskan faaliyetleri genellikle unutulmuştur. Osmanlı öncesine ait kaynaklar bunların bu rolleri üzerine fazla bilgi verilmemesine karşılık, Osmanlı belgelerindeki bilgiler ahilerin Anadolu ve Rumeli'nin iskanı üzerindeki rollerini aydınlatmaya kafidir. Belki misafirperverliklerini çoğunlukla zaviyelerinde misafirlerine gösterdikleri için bu yönleri ihmal edilmiş olabilir. Çünkü biliyoruz ki bunların Anadolu ve Rumeli'de kurdukları zaviyeler henüz bir harita üzerine yerleştirilmediğinden dolayı onların yayılma sahaları ve buralardaki faaliyetleri üzerine bilgilerimiz kıttır. Halbuki, ahiler sadece zaviyeler inşa etmediler, bunlardan başka özellikle şehirlerde mahalle, mescit, cami gibi İslami mabetler ve idari birimler de kurdular. Ayrıca bir hususu belirtmek isterim: diğer şehir ve köylerdeki ahilere nazaran daha çok bilgi ve belge bulunduğundan dolayı Ankara ahileri üzerine çok şey yazılmıştır. Halbuki, Ankara dışındaki şehirler de ahiler açısından çok önemlidir ve bu şehirlere ait belgeler incelendiğinde pek çok şehrin Ankara kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır.

Ahilerin Anadolu şehirlerinin iskanı ve şehirleştirilmesi üzerinde oyadıkları işlev üzerinde Özellikle durmak istiyorum. Ankara, Kayseri, Konya, Niğde gibi Orta Anadolu şehirlerinde ahilerce kurulmuş mahallelere bolca rastlamaklayız. Örneğin, Kayseri şehrinde Ali Malımdud ve Ahi İsa adını taşıyan mahalleler vardı ve bunlar mevcudiyetlerini en azından onaltıncı yüzyılın sonlarına kadar devam ettirebildiler. En dikkat çekici bir örnek de Kırşehir merkezdeki Ahi Evran mahallesidir. Debbağların piri olarak kabul edilen Ali Evran adına, muhtemelen onüçüncü yüzyılın ortalarında Kırşehir merkezde bir mahalle kurulmuştur. Bu mahalle şehrin en zengin ve en kalabalık bir mahallesi olarak hayatını devam ettirmiştir. Ali Osman Karaman şehrinde. Ali Reis, Ahi Celal Ali Malımdud, Ahi Yedigâr isimli ahiler Akşehir merkezde mahallelerini kurmuşlardır. Ahi Paşa ve Ahi Mustafa isimli mahaller Niğde şehir merkezinde yer almaktaydı. Yine Ahi adını taşıyan bir mahalle İshaldi şehrinde (Sultandağı, Akşehir yakınında) bulunmaktaydı. Ankara şehri bu bakımdan son derecede ilgi çekicidir. Çünkü, onaltıncı yüzyıl sonlarına kadar en azından yedi ali

mahallesi Ankara şehir merkezinde yer almaktaydı. Ahi Tura, Ahi Çelebi, Ahi Elvan, Ahi Kiçibey, Ahi Hacı Murad, Ahi Mahmud ve Ahi İsa mahalleleri Ankara şehir merkezinin önemli mahalleleri arasındaydı. Diğer Anadolu şelürleri bu açıdan incelendiğinde, aynı durumun o şehirlerde de mevcut olduğu kolaylıkla gözlemlenmektedir. Örneğin, Kütahya şehir merkezinde Ahi Armağan, Ahi İzzeddin ve Ali Mustafa isimli üç alü mahallesi onaltıncı yüzyıla kadar varlıklarını devam ettirebilmişlerdi. Antalya'da Ahikızı Mescidi mahallesi, Tire şehrinde Alü Sinan mahallesi bildiğimiz alü mahallelerindendi.

Ahilerin zaviye kurucu özellikleri diğer özelliklerine göre daha çok bilinmektedir. İbn Battuta seyahatnamesini okuyanlar, ünlü gezginin Anadolu'yu bu zaviyelerde yatıp kalkarak geçirdiğini ve onlardan memnuniyetle sözettiğini çok iyi bilirler. Şüphesiz, Anadolu'da kurulmuş olan alü zaviyelerinin sayısı İbn Battuta'nın belirttiğinden daha fazladır. Onüçüncü yüzyılın ilk yarısından daha sonraki dönemlerde bunların sayısının daha da artmış olması tabii bir durumdur. Örneğin İbn Battuta seyahatnamesine onbeş civarında bir alü zaviyesinden bahsetmekte ve hatla bunların birkaçının adını zikretmem ekledir. Denizli'de Alü Sinan ve Alü Duman. Peçin'de Ahi Ali, Niğde'de Ahi Caruk. Sivas'da Ahi Bıçakçı Ahmed. Gümüşhane'de Alü Meceddin, Erzincan'da Ahi Nizameddin, Erzurum'da Ali Duman, Tire'de Ahi Mehmed, Bergama'da Ahi Sinan. Bursa'da Alü Şemseddin, Kastamonu'da Alü Nizameddin ve Sinop'da Alü İzzeddin Çelebi ünlü seyyahımızın hafızasında kalmış olan ahi zaviyeleridir. Burada bir noktayı belirtmekte fayda vardır: aynı zaviyeler zamanla isim değiştirmiş ve zaviyeyi işleten son ahinin isnü Osmanlı kaynaklarına aksetmiştir. Örneğin, İbn Battuta'nın Peçin'de var olduğunu söylediği Ali Ali zaviyesi, onaltıncı yüzyıl Osmanlı kaynaklarında Alü Hüseyin zaviyesi olarak yazılmıştır. Ali Ali zaviyesinin ismi Osmanlı belgelerinde geçmemektedir. Yine Tire'de olduğunu söylediği Alü Mehmed zaviyesinin ismine onluna yüzyıl kaynaklarında ne yazık ki rastlayamamaktayız. Aynı durum Kastamonu'da olduğum söylediği Alü Nizameddin zaviyesi için de geçerlidir. Bütün bu tutarsızlıklar belki de vakıf müessesesiyle ilgili olabilir. Çünkü Osmanlı katipleri çoğunlukla vakfa sahip ahi zaviyeleri kayda geçirmişlerdir. Vakfi olmayan alü zaviyeleri muhtemelen evakf defterlerine yazılmamıştır. Vakfa sahip ahi zaviyelerinin birkaçının en azından isimlerini burada vermeyi faydalı bulmaktayım. Öncelikle şu hususu da belirtmek gerekir: Alü zaviyeleri sadece Anadolu'da şehirlerde kurulmuş değildir. Bununla beraber Rumeli'nin köylerinde de alü zaviyelerine rastlamaktayız. Şelür merkezlerinin çoğunda ahi zaviyeleri mutlaka bulunmaktaydı. Bunlar şehre bağlı köylere de zamanla yayıldılar. Bunların köylere ne zaman yayıldıkları da araştırılması gereken ayrı bir konudur. Çünkü, herhangi bir tarikata bağlı olmadıklarını göre, onaltıncı yüzyıl sonlarına kadar çok sayıda alü zaviyesinin kurulması ve bunların bir vakfa salüp olmaları sadece devletin denetiminde olmaları ve Osmanlı sultanlarının hoşgörüsüyle izah edilemez. Hele merhum Prof. Fuat Köprülü'nün ahilerin ilk yıllarındaki batini karakterde oldukları daha sonra sünni özelliğe bürünerek Osmanlı devletinin denetimi altına girdikleri görüşü de bu meseleye eklenirse konunun daha izaha edilmeye çok muhtaç olduğu açıkça görülecektir. Özellikle Osmanlı vakıf defterlerini incelediğinde küçük de olsa bir vakfa salüp olan birçok alü zaviye esiyile karşılaşılmaktadır. Bu zaviyelerin

kurucuları ve işletenler kuşkusuz etnik ve kültür açısından Türk olan hayırsever genç erkeklerdir. Erkek şahıs isimlerinin hepsinin Türkçe oluşu bu görüşü desteklemektedir. Şüphesiz Ali Naturt, Alü Canık gibi Türkçe olup olmadığımız bilmediğimiz bazı erkek ahi şahıs isimlerine vesikalarda rastlamaktayız; ancak bunlar bu görüşümüzü etkileyecek kuvvetli deliller kesinlikle değildir. Menteşe civarını incelersek, onaltıncı yüzyılda onsekizden fazla alü zaviyesi olduğunu görürüz. Alü Hüseyin, Ali Sinan, Ahi Yahya, Alü Hasan Bey, Ali Resul, Alü İne Hoca, Alü Yunus, Alü Receb, Alü Nasuh, Alü Beklenilir, Ahi AİL Ali Salık, Ahi Haliloğlu Ahi Musa, Ali Melmed, Ahi Süleyman, Ali Ömer, Alü Safa, Ahi Mukbil isimlerini bildiğiniz ama hayatları hakkında pek fazla birşey bilmediğimiz Menteşeli alülerdir. Peçin, Ula, Mekri (şimdiki Fethiye) gibi idari ve adli merkezler ve bunlara bağlı köylerde zaviyelerini kurmuş bulunuyorlardı. Zaviye sahipleri tarla, bağ, bahçe, dükkân gibi gelir getirici şeylere sahiptiler ve bunlar için devlete öşür ve haraç vermekteydiler. Şehirdekilerin gelir kaynakları ise köylerdeki!ere göre biraz daha farklı olabilirdi. Örneğin, Peçin merkezdeki Ali Hüseyin zaviyesi dört eve ve bir adet ahıra sahip bulunuyordu. Sığla sancağında ise bu zaviyelerden çok vardı. Ahi Çoban, Ahi Fekki, Ali Mahmud, Ali İslam, Alü İlyas alası Alü Yusuf, Ali Bayrambeyi, Alü Yunus, Ahi Yumsoğlu Ahi Bahşiş, Ali Debbâğ, Ahi Polad, Ahi İsmail ve Ahi Ümmel Balat ve Çine etrafında varlığını bildiğimiz vakfa salûp ahi zaviyeleri idi. İsimlerini verdiği ilk üç zaviye Balat merkezde yer almaktaydı. Aydın sancağı dahilinde ise (İzmir dahil) yirmi adetden fazla alü zaviyesi vardı. Ali Osman ve Alü Çubuğa İzmir merkezde yer alan ahi zaviyelerinin isimleri idi. Bunlara ek olarak Alü Hacı, Ahi İsmail, Alü Süleyman, Kirişçi baba, Alü baba, Ali Halil, Ali Mahmud, Alü Mustafa, Ahi dede, Alü Sinan, Ahi Hamza oğlu Alü İvaz, Ahi Yuvaş, Alü Şatır, Alü İvaz, Ahi Babukçu Tire, Birgi, Güzellüsar, Kestei, Bozdoğan ve Ayasuluğ ve bunlara bağlı köylerde mevcut olan alü zaviyeleri idi. Alü baba, Alü Kayser, Alü İshak, Ahi Süle, Alü Keskin, ve Ali Ali zaviyeleri Sanman sancağında Akhisar, Demirci, Nİf (Kemalpaşa), Güzelhisar dahil, kurulmuşlardı. Teke bölgesinde kurulmuş alü zaviyelerine gelirse: meşhur seyyah İbn Battuta Anadolu'yu ziyaretine bu bölgeden başlamıştı. Dolayısıyla bu bölge ahillerle tanıştığı ilk yer olması bakımından önem taşımaktadır. Ahikızı zaviyesi Anlal'yada, Alü Nalcı zaviyesi İstanos'da (Korkuteli), Ahi Yusuf oğlu Alü Mustafa ve Ahi Sivri zaviyeleri Elmalı'da bulunmaktaydı. Denizli sancağında Ali Alaeddin, Alü Paşa, Ahi Duman, zaviyeleri yer alıyordu. Karalüsar-ı Sahip (Afyon) ve Hainid sancaklarında da ahi zaviyeleri bulunmaktaydı: Ali Ulubcy, Ali Receb, Ahi Hasan, Ahi Hüseyin, Ali Sinan, Alü Selçuk, Ali Necmeddin, Alü Arap, Alü Hızır, Alü Osman, Ali Sinan, Alü Karaoğlu Ali Mustafa ve Alü Ahmed Şuhud, Sandıklı, Bolvadin ve Afyon merkez ve bunlara bağlı köylerde yer almış alü zaviyeleri olduğunu bilmekteyiz. Alü Hamza, Alü Turgud, Ahi Ahmed, Alü Mahmud, Ali Eyyup, Ali Mchmedi, Ali Yakup, Alü Ömer, Ahi Hüseyin, Alü Ali, Ali Melmed, Alü Türbeyi, Ahi Mustafa Burdur ve İsparta yörelerinde isimlerini bildiğimiz ahi zaviyelerine sahipliler. Kütahya şelûr merkezinde Ali Mustafa, Alü Armağan, Ahi Güvegi, Ahi Ramazan ve Ali Arslan zaviyeleri mevcuttu.

Kastamonu'da Ahi Şorba (sonra Şorva), Ahi Arslan ve Alü zaviyeleri bulunmaktaydı. Orta Anadolu şelûrlerinin durumu özellikle Ankara şehri ve civarı bu hususta çok ilgi çekicidir. Ahi Çomak, Alü Evran, Alü Şerefiiddin, Ali Yakup, Alü

Elvan, Ahi Malımud, Ahi Hüsam, ve Ahi Selman isimli ahi zaviyeleri Ankara ve civarında bulunmaktaydı. Ahi Evran zaviyesinden bir adenin de Ankara'da açılmış olması manidardır. Ahi Çaliken, Ali İsa, Ahi Segid, Ali Şeyh Ali, Ahi Mesud, Ahi Sadi, Ali Kemah Ali Yakup, Ali Paşa. Ahi Malımud, Ali Süleyman, Ahi Cemal, Ali Hoca Ömer. Ahi Polad zaviyeleri Hatunsaray, Larende (Karaman), Seydişehir, Beyşehir, Akşehir. Niğde, Aksaray'da bulunmaktaydı. Kayseri şehir merkezinde Ali İsa ve Ali Devletyar zaviyeleri yer almaktaydı. Çorum, Amasya, Sivas, Samsun ve Tokat civarında ismiilcrini burada zikretmeyi gerekli görmediğim otuzbeşden daha fazla ahi zaviyesi bulunmaktaydı. Samsun. Arguma, Çorumlu ve Artukabad'da Ali Evran adıyla anılan dön zaviye şüphesiz önemliydi. Zira. bu durum, Ahi Evran'a ait zaviyelerin Ankara, Samsun, Sivas ve Kırşehir arasındaki sahada yaygınlık gösterdiğine işaret etmektedir. Buraya kadar sıraladığım isimler, Anadolu şelri ve köylerinde çok sayıda ahi zaviyenin kurulmuş olduğunu açık bir delildir. Bunların bir kısmı Osmanlılar döneminde kurulmuş ve desteklenmiş olsa bile. önemli bir kısım Osmanlı öncesinde özellikle beylikler zamanında inşa edilmiştir. Osmanlı Öncesi beylerin ahi zaviyelerinin kendi toprakları üzerinde kurulması ve genişletilmesini descklediklerini vesikalarıyla bilmekteyiz. İstinasız Osmanlı öncesinin bütün beyleri, ahileri ve onların hayri faaliyetlerini kayıtsız şartsız desteklediler. Hatta bunlardan bazıları bizzat kendileri bu zaviyelerden kurdular. Osmanlı belgeleri Osmanlı öncesinde kurulmuş ahi zaviyelerine atıflarda bulunmaktadır. Örneğin, Manisa Demirci'deki Ali İshak zaviyesine Saruhanoglu İlyas Paşa vakıflar yapmıştı. Rumeli'den de bir örnek vermek isterim: Ahi D inek zaviyesi Dimetoka'nın Kasaplar mahallesinde yer almaktaydı ve Sultan Yıldırım Han (I. Bayezid) bu zaviyeyi bizzat inşa ettirmişti. Kardeşlik, yiğitlik ve cömertlik kuralları üzerine kurulmuş olan bu ahi zaviyelerinde, Osmanlının denetimine girdikten sonra, eğer görevli kişiler görevlerini ihmal ederlerse, devletçe hemen azledilirlerdi. büyük beylerce kurulmuş olsa bile. Bu durum, Osmanlı sultanlarının ahi zaviyelerini sosyal ve içtimai bir müessese olarak kabul ettiklerinin bir işareti olarak değerlendirilmelidir. Bu zaviye kurucularının isimleri bizim bir noktaya dikkat etmemizi önermektedir: ahi zaviye kurucularının olarak yazılan isimler aslında zaviyenin kumcusunun gerçek ismini de yansıtmamaktadır. Ali Paşa. Ahi Baba. Ali Koca gibi isimler ahiler verilen unvanlar olmalıdır. Bu durum kadınların en azından resmen bu teşkilat içerisinde resmen rol oynamadığının bir işaretidir.

Ali zaviyelerin arasında sıkı fikri ve siyasi bir irtibatın olup olmadığı hakkında incelediğimiz Osmanlı belgelerinde ne yazık ki bilgi bulunmamaktadır. Ancak nazari olarak en azından kendilerine yakın bölgelerde yeralan ahi zaviyeleliyle irtibat halinde oldukları kabul edilebilir. Yolcular ve misafirler dışında, köylüler ve gayrimüslimlerle olan ilişkileri üzerine de bilgilerimiz yoktur. Ahi zaviyelerinin kurulduğu köylerin çok bir bir kısmının müslüman Türk köyleri olduğu dikkate alınırsa, nazari olarak değil, ahilerin gayrimüslim köylülerle ne gibi bir münasebet içerisinde oldukları bilinmeyen ilgi çekici bir nokta olarak kalmaktadır. Bununla beraber ahi zaviyelerinin iç işleyişi hakkında birtakım bilgilere sahibiz. Yunanlı tarihçi Prof. Arnakis bu hususta şu bilgiyi vermektedir: *'Ahi zaviyeleri mahalli dayanışma merkezleri değil, aynı zamanda kültüre! ve dini merkezlerdi; yolcular için barınak yerleriydi. İhvan, akşam olunca zaviyede toplanır, kazançlarını buraya getirir, yemek da\>etlerine katılarak grup hayatını burada*

devam ettirirdi. Zaviyenin tamiri, yolculara sunulan ziyafetlerin ve yemeklerin parası zaviyenin hazinesinden ödenirdi. Her cemaat ahi olarak hitap edilen bir başın idaresi altında idi'.

Ahilerin cami ve mescidler inşa ettikleri çok bilinen bir husustur. Çünkü, onlar İslam dininin Anadolu ve Rumeli'de yayılması için çok gayret sarfetmişlerdir. Bu hususta en dikkat çekici örnek Ankara'daki Yeşil Ahi, Ali Yakup. Ahi Elvan ve Ahi Şerefüddin camileridir. Ankara'nın Hacı Murat mahallesinde bulunan Yeşil Ali camii, Ankara'nın en eski camilerinden biri olmalıdır. 1252-1296 tarihleri arasında Ali Hüsameddin tarafından yapılmıştır. Arslanhane camii olarak da bilinen Ankara'daki Ali Şerefüddin camii, 1290 tarihinde inşa edilmiştir. Bu cami, halen mevcut kitabesine göre. Ahiliği resmen kabul eden Selçuklu sultanlarından Mesud bin Keykavus'un saltanatı zamanında. Tanrı'nın ve fütüvvet ve mürüvvet sahibi ihvanın yardımıyla yapılmıştı. Bilindiği üzere, Ali Şerefüddin, sandukası üzerindeki yazıya göre, 28 Receb 751 (1350) tarihinde vefat etmişti. Onun için seçilmiş elkab şudur: *'merhum, mağfur, said, murta'a, Hz. Muhammed neslinin övülen kişisi, fütüvvet ve mürüvvet ehlinin sultanı, muazzam ahi, Allah ve İslamiyetin şerefli kulu, İslamiyet in ve mü si'umanların ışığı, cömertlerin eliaç.ıkların babası (ebu esha) Ahi Hüsameddin el-Hüseyni oğlu merhum Mehmed (Ahi Şerefeddin)'*. Sandukası üzerindeki bu yazıya göre Ali Şerefüddin büyük ahi olup onların sultanıdır. Babasının da ahi olduğu ve Ali Fahreddin ismiyle de maruf olduğunu hindinin üzerindeki yazıtdan anlamaktayız. Ahi Elvan'a gelince, bu ahinin asıl adının bir kitabeye göre Hacı Elvan Mehmed Bey bin El-Hacc Mecdüddin İsa bin Nizaniüddin Hezar olduğu anlaşılmaktadır. Camii 731-762 (1331-1361) yılları arasında inşa edilmiş olmalıdır. Ali Elvan Mehmed kabir taşında şöyle vasıflandırılmıştır: *'merhum, said, şehid, Hacı Mecdüddin oğlu Mehmed Bey, Allah ona rahmet eylesin, sene 784 (1382)'*. Aynı cami, diğer bir kitabesine göre, Çelebi Sultan Mehmed'in sultanlığı zamanında 810 yılında (1407-8) tamir edilmiştir. Ancak bu kitabede Çelebi Sultan Mehmed'in lakapları dikkatlice kitabeye hakkedildiği halde, ahi unvanının yazılmamış olması anlaşılabilir bir durumdur. Ankara'da ahilere ait bir üçüncü camiden de söz etmek isterim: Ahi Yakup camii. Bu cami Osmanlı belgelerinde Ahi Yakup mescidi ismiyle de anılmaktadır. 1291 yılında inşa edildiği bildiğimiz bu camii, 1392 yılında Ahi Yakup tarafından tamir edilmiş ve bu ismi almıştır. Taş vakıf kitabesine göre Ahi Yakup bin Ali Çelebi bin Ahi Sinan mescidi, 794 (1392) yılında Ali Suca, Ali Melik. Ali Ali, Ali Şerefeddin ve Ali Yakup'un. yardımlarıyla tamir edilmiştir. Bir senede elli dirhem buğday imamına, yirmi dirhem buğday müezzine, 2/3 (sülüseyn) buğday caminin kandil yağı için ayrılmıştır. Bütün bu kitabelerin içeriği Ankara'daki Ahilerin İslam dinini yayıcı ve hayırsever özelliklerine işaret etmektedir. Mescid inşa etmiş olan ahilere gelince; Örneğin, Antalya merkezde Ali Yusuf kendi adını taşıyan bir mescid inşa etmişti. Ali Mustafa Mekkide. Ahi Armağan, Ahi İzzeddin, Ali Mustafa Kütahya merkezde, Ali Tura (zamanla Ali Tuğra), Ali Hacı Murat Ankara'da; Ali Kızı Antalya'da kendi isimlerini taşıyan birer mescid inşa ettirmişlerdi. Ali Arsları, Ali Armağan, Ali Mustafa ve Ahi İzzeddin kendi isimlerini taşıyan mescidlerini Kütahya merkezde kurmuşlardı. Bu misalların sayısı kuşkusuz çok daha artırılabilir. Ancak bütün bilgilerden bu ahilerin Allah, İslam dini, müslümanlar ve alüler için çalıştıklarını açıkça anlaşılması gerekir.

Ahilerin medrese inşa etliklerine dair güzel örnekler Ankara ve Antalya'da bulunabilir. Ankara'da Ahi Yeşil medresesi ondördüncü yüzyıl sonlarında Ahi Ahmed tarafından yaptırılmış olmalıdır. Korkuteli'de Hıdıroğlu Ahi, muhtemelen Karnini zamanında kendi adıyla bilinen camiın yanına alı oda ve bir derslane yapmış ve kendini buraya müderris tayin etmiştir. Ahilerin vakıf kumcu özellikleri de önemle belirtilmelidir. Bütün ahiler, Anadolu ve Rumeli'de fırsatım buldukça resmi yollardan vakıflar kurdular. Bunlar ya zaviyeleri, ya cami ve mescidleri ya da medrese ve mezarlarının korunması düşüncesiyle vakıf kurmuşlardır. Vakıf kurmakla hem kurdukları teşkilatın devamlılığını sağlamış oldular hem de belirli bir parayı ellerinde bulundurduklarından dolayı halk içinde itibar ve nüfuz kazandılar. Bu bakımdan, Osmanlı sultanları fırsat buldukça ahi vakıflarını denetlemeyi her zaman istediler. Vakıf paralan vakıfnamesinde yazılı şartlara aykırı harcayan ve görevini ihmal eden yöneticiler görevlerinden hemen alındılar. Ayrıca bundan çok daha önemlisi, batini faaliyetler içerisinde bulunan, yani devletin resmi ideolojisi olan sünni inanışa aykırı faaliyetde bulunmalarına asla İzin verilmedi. Vakıf kuran ahilere örnek olarak, Ahi Ali, Ahi Baba, Ahi Çelebi. Kcmalütttabib oğlu Ahi Çelebi, Ahi Durmuş, Ahi Sinan gibi hayırsever ve yiğit kişiler İstanbul mekezde vakıflarını kurdular. Alü Veliyüddin ve Ahi Ali Konya'da vakıflarını kurdular. Konyadakiler Sultan Cem ve Sultan Mustafa tarafından denetlendi. Yine, Kastanınınordaki Ahi Şorva zaviyesinin Rebiülevvel 703 (1303) tarihli vakıfnamesinin şartları bilinmektedir. Ahi Malmud oğlu Mustafa ve Ahi Adüşah Ankara'da vakıf kurmuş ahilerdendi. Başka bir misal: Ahi Orhab Bey oğlu Şeyh Alü Mehmed Muharrem 898 (Ekim 1492) tarihli Arapça vakıfnamesinde Adana Karaisalı kazasına bağlı olan Karakütül mezraasının gelirlerim Hz. Muhammed ve diğer müminlerin ruhuna Kur'an okunması için vakfetmişti. Şehirlerde yaşayan ve faaliyet gösteren ahiler zirai kaynaklardan daha çok dükkan, mukataa, ev, nakid, arsa gibi gelir kaynakları üzerine vakıflarını inşa ettiler. Köylerde yaşayanlar tarla, bağ, bahçe, değinnen gibi gelir kaynakları üzerine vakıflarını temellendirdiler. Zengin vakıflara sahip olan ahiler, çeşitli görevlilere de aylıklar bağladılar. Böylelikle bir İstihdam imkanı da yaratmış oldular. Gerçeği söylemek gerekirse, tasarruf ettikleri vakıf paralar, yani ahi vakıflarının diğer vakıflar içerisinde işgal ettiği mevki henüz bilinmeyen konular arasındadır.

Alillerin yemî zirai alanlar açmış olmaları ziraat tarihi bakımından önemlidir. Ahiler çiftlikler, bağlar, bahçeler ve tarlalar açmışlar ve ziraati desteklemişlerdir. Osmanlı belgelerinden bu hususta çok bilgi çıkarılabilir. Örneğin, Ankara'da Ahi Minnet çiftliği, Ayaş köyünde Ahi Bayır çiftliği, Gerede'de Alü Mahmudogulları çiftliği. Daday'da Alü Fethüddin bahçesi, Tavas'da Ahi İne Hoca çiftliği ahilerin zirai faaliyetlerine güzel bir misaldir. Alü Şeyh adında bir köyün (*karye*) İdari olarak Ankara'ya bağlı olduğu malumunuzdur. En iyi örneklerden biri Konya'ya bağlı Basara isimli köydür. Bu köyün Eflaki'nin eserinde adı geçen Ahi Basara tarafından kurulduğu bugün gün ışığına çıkmış bulunmaktadır. Diğer bir misal: Ahi Evran dervişlerinin zirai faaliyetleridir. Kırşehir ve civarında yer alan yirmisekiz adet köyün malikane hisseleri Kırşehir'deki Ahi Evran zaviyesinin vakfı idi. Bu köylerden alman kiralılar zaviyenin şeyhi, vakfın mütevellisi ve nazırı ve müsafirler için harcanılması şart koşulmuştu.

Dulkadiroğlu Alaaddin Bey bu zaviyenin vakıflarına eklemeler yapmış, böylece vakfın zenginleşmesini sağlamıştı.

Somıç olarak, yukarıda verdiğimiz özet bilgiler, ahi teşkilatının tarihinin henüz yeterince aydınlatılmamış olduğunu ortaya koymaktadır. Bir an evvel en azından teşkilatın Osmanlılar zamanlarında kazandığı mahiyet gün ışığına çıkarılmalıdır.

1530 yılında Anadolu'da Ahiler

<i>Hüdavendigâr ahileri</i>	Alîi Paşa	Alîi Ali
Ahi Ali	Ahi Rüknüddin	Alîi Baba
Ahi Alizade	Ahi Rüstem	Alîi Dede
Ahi Asılbey	Alü Sadır	Alîi Eyman
evladı	Ahi Sevindik	Ahi Germiyan
Ahi Aslhan	Alî Sütan	Ahi Hacı
Ahi Atlu Sinan	Alîi Tuzcu	Alîi Halil
Ahi Beşir	Ahi veled-i	Ahi Hayreddin
Ahi Bey	Malım ud	Alîi İsrail
Ahi Cebe	Ahi Yusuf	Ahi İvaz
Alîi Çelebi	<i>Biga ahileri</i>	Alîi Kara
Ahi Çelebi	Ahi Bayezid	Alü Malım ud
veled-i Yahşi	Ahi Fakı	Alîi Muştala
bey	Alîi Yunus	Ahi Osman
Ahi Davud	<i>Karesi ahileri</i>	Ahi Papuşçu
Ahi Dünder	Ahi Burak	Alîi Süleyman
Ahi Evran	Ahi Hamza	Ahi Şatır
Ahi FeLhüddin	Alü Mehmed	Ahi Yavaş
Ahi Gündüz	Alîi Mustafa bin	Ahi Yegan
Ahi Hamza	Alîi Ali	<i>Menteşe ahileri</i>
Ahi Hıdır	Alîi Yunus	Ahi Ali
Ahi İlyas	<i>Sarıthan ahileri</i>	Ahi Bayram bey
Ahi Kemal	Alü Hızır	Ahi Bektemür
Ahi Mahmud	<i>Aydın ahileri</i>	Ahi Çoban
Ahi Muhyiddin		Ahi Debbağ
Ahi Musa		Ahi Evren
evladı		Alîi Falıma
Ahi Mustafa		

Ahi İslam
Ahi Feki
Ahi Halil
Ali i Hasan
Ahi Hüseyin
Ahi Hoca
Ahi Hüseyin
paşa
Ahi İlyns
Alü İne Hoca
Ahi İslam
Ahi İsmail
Ahi Mahmud
Ahi Mehmed

Ahi Mukbil
Ahi Musa
Ahi Nasuh
Mi Ömer
Ahi Polad
Ahi Rasul
Ahi Receb
Ahi Safa
Ahi Sali.uk
Ahi Sinan
Ahi Sultan
Ahi Süleyman
Ahi Ümmet
Ahi Yaliya

Ahi Yunus

Teke ahileri
Ahi bin Hızır
Ahi Devlelhan
Ahi Mustafa bin
Ahi Yusuf
Ahi Nalcı
Ahi Sevri
Ahi Yakub
Ahi Yusuf
Ahi Kızı

Kütahya ahileri

Ali Alaüddin
Ali Ali
Ahi Bayezid
Ahi Bektaş
Ali Carullah
Ali Çakır
Ali Çalış
Ahi Çelebi
Ali Dudu
Ali Durmuş
Ahi Ece
Ali Elvan
Ali Erbasan
Ali Eşraf
Ahi Güvegi
Ahi Hacı

Ahi Halil
Ahi Hayreddin
Ahi Hoca
Ahi İzzeddin
Ahi Mahmud
Ahi Mehmed
Ahi Murad
Ali Mustafa
Ahi Paşa
Ahi Seydi
Ahi Sinan
Ahi Sökmen
Ahi Timur
Ahi Timurtaş
Ahi Tokat
Ahi Yahşi
Ahi Yaliya

Ali Yakub
Ali Yol beyi
Ahi Yusuf
Ahi Ziyaretçi

*Kar ah i sar-
ıSahib ahileri*

Ahi Boldacı
Ahi Hayran
Ahi İsmail
Ahi Kabil
Ali Receb
Ahi Sanı
Ahi Selçuk
Ahi Sinan
Ahi Ümmet

*Sultanönü
ahileri*

Ahi Bereket
Ahi Beyrük
Ahi İdris
Ahi İvaz

Bamid ahileri

Ahi AH
Ahi Eyyub
Ahi Hamza
Ahi Hasan
Ahi Hüseyin
Ahi İlyas
Ahi Mahmud
Ahi Mehmed

Ahi Muhammedi
Ahi Muhyiddin
Ahi Mustafa
Ahi Ömer
Ahi Paşa
Ahi Şemseddin
Ahi Türbeyi
Ahi Yakub
Ahi Yusuf

Ankara ahileri

Ahi Adilşah
Ahi Bayezid
Ahi Çelebi
Ahi Çomak

Ahi Elvan
Ahi Evran
Ahi Hacı Murad
Ahi Halife
Ahi Hüsam
Ahi İsmail
Ahi Mahmud
Ahi Mesud
Ahi Minnet
Ahi Selman
Ahi Şerefüddin
Ahi Tura
Ahi Yakub
AlüYcşil

Konya ahileri

Alü İlyas
Ahi Ali
Ahi Murad
Alü Şeyh Ah
Ahi Turud
Ahi Veliyyüddin

Ahi Mahmud
Ahi Reis
Ahi Süleyman
Alü Yedigâr
Ahi Yakub

Larende ahileri

Ahi Osman
Ahi Şeref

Beyşehir ahileri

Ahi Mesud
Ahi Segid

Aksaray ahileri

Ahi Sinan
Ahi Süleyman

Akşehir ahileri

Ahi Celal
Ahi Hoca Ömer

Niğde ahileri
Alü Kasım

Ahi Mahmud
Ahi Mustafa
Alü Paşa
Alü Pir Alımed
Ahi Pir Mehmed

Kayseri ahileri

Ahi Devletyar
Ahi İsa
Ahi Mahmud

İçel ahileri

Ahi Efendi
Ahi Oğlu

<i>Bolu ahileri</i>	Ahi Musa	
Ahi Ata	Ahi Mustafa	<i>Çankırı ahileri</i>
Ahi Ayvad	Ahi Nusret	Ahi Bey
Ahi İlyas	Ahi Timurcu	Ahi Çelebi
Ahi Ctineyd		Ahi Durak
Ali Eşref	<i>Kastamonu</i>	Ahi İvaz
Ahi İbrahim	<i>ahileri</i>	Ali Şeydi bin
Ali İsmail	<i>Ahi Ali</i>	Mahinud
Ali Bayezid	<i>Ahi ^^^</i>	
Ahi	Ahi Bayezid	<i>Kocaeli ahileri</i>
Karamanoğullar	Ahi Fethüddin	Ahi Çoban
1	Ahi Mihal	Ahi Erdicik
Ahi Malımud	<i>Ahi Şurba</i>	AMSavcı

KAYNAK, KİTAP VE MAKALELER

Mustafa AKDAĞ, *Türkiye'nin İktisadi ve içtimai tarihi, cilt:1 1243-1453*, Ankara 1979³.

———, *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi, cilt: 2 1453-1559*, Ankara 1979².

Himmet AKİN, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968.

M.Yusuf AKYURT, *Türk Asar-ı Atika Binalarına Aid Tarihi Mecmua, IV*, Ankara 1943-1944 (yayımlanmamıştır).

———, *Türk Asar-ı Anka Binalarına Aid Tarihi Mecmua, VII*, Ankara 1946-1947, (yayımlanmamıştır).

ANKARA Evkaf Defteri, TKGMA, no. 558.

C. Van ARENDONK- Bichr FARİS, *Fütüvvet, İslam Ansiklopedisi*, s.700-1.

G. G. ARNAKIS, Futuwwa Traditions in the Ottoman Empire Aklis, Bektashi Dervishes, and Craftsmen, *Journal of Near Eastern Studies*, vol XII, Number: 4, October 1953, s. 238.

AYDIN Evkaf Defteri, Tzpu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (=TKGMA), no.571.

Gabriel BAER, Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1970-1974, VUI-XII/14-23, ç&v. Sami Ferliel, Ankara 1975, s. 99.

———, Guilds in Middle Eastern History, *Studies in the Economic History of the Middle Kast*, ed. M. A.Cook, London 1970, s. 11-30.

Ö. L. BARKAN-E.H.AYVERDİ, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul 1970.

IBN BATTUTA (Şeniseddin Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah bin İbrahim et-Timci *Ql-Lcvati*), *Tuhfetü'n-Nuzzar fî Garaibi'l-Emsar ve Acaibü'l-Esfar*, Şerif Paşa çevirisi.

İbn Baruta Seyahatname sinden Seçmeler, haz. İsmet Parmaksızöğhü. Ankara 1982.

Mikail BAYRAM; Ahi Evren Kimdir? Hayatı ve Eserleri, *Türk Kültürü*, sayı: 191, Ankara 1978.

———, Sadreddin Konevi ile Hacı Nasıreddin Tusi'nin Mektuplaştıkları İddiası Üzerine, *Tarih Dergisi*, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1979.

———, Ahi Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 12, İstanbul 1982, s. 521-40.

———, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya 1991.

———, *Şeyh Evhadî'd-din Hamî d el-Kirmanî ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1993.

Claude CAHEN, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Türkçesi: Yıldız Moran, İstanbul 1979.

.....- İlk Ahiler Hakkında, çev. Mürsel Öztürk, *Belleten*, L/197, Ankara 1986, s. 591-601 (Sur les Iraces des premiers Akhis. Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s.81'deki yazısının Türkçe çevirisi).

Muallim CEVDET, *leyi ala Fasl al-Ahiyya el-Fıtyan al-Turkiyya fî Kitab al-Rihla li-Ibn Battuta*, İstanbul 1932.

Neşet ÇAĞATAY, Fütüvvet Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, Ankara 1952, s.58-68

———, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya 1981 (ikinci baskı).

———, *Ahilik Nedir*, Ankara 1990.

M. ÇAYIRDAĞ, Vakıf Belgeierme Göre Kayseri'de Ahi Evran ve Ahilikle İlgili Bazı Kayıtlar, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 72, Aralık 1992, s.48.

Katip ÇELEBİ, *Cihannüma*, İstanbul 1145.

Halime DOĞRU. XVI. Yüzyılda Sullanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri, Ankara 1991.

Halil EDHEM, Ankara'da Ahilere Aid İki Kitabe, *TOEM*, VII/37-42, 1 Kanımevvel 1332, s. 312-15.

EDİRNE Evkaf Defteri, TKGMA, no. 562.

M.Akif ERDOĞRU, Karaman Vilayeti Zaviyeleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi* (=TİD), IX, İzmir 1994, s. 89-158.

———, Defter-i Evkaf-ı Liva-i Teke.. *TİD*, X, İzmir 1995, s. 92-185.

———, Some Observations on the urban population of Karaman province in the reign of Murad III with regard to the Mufassal Defters, *Hisloire economigue el Sociale de l'empire oöoman el de la Turguie (1326-1960)*, Actes du sixième congrès international tenu à Aix-en-Provence du 1er au 4 juillet 1992, sous la responsabilité de Daniel PANZAC, Paris 1995, s. 341-47.

———, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir 1998.

Semavi EYİCE, Ahi Şerafeddin Canii, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 531-32.

———, Ahi Şerafeddin Türbesi. *TDVİA*, 7, İstanbul 1988, s. 532.

F. GIESE, Das Problem der Entstehung des osmanischen Reiches, *ZS*, II, ss. 246-271 Türkçe Tercümesi *TM*, I, ss. 151-171.

Abdülbaki GÖLPINARLI, Burgazi ve Tütüvvet-Name'si, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15/ 1-4, İstanbul 1955, s. 76-154.

Halil İNALCIK, *The Ottoman Empire*, Londra 1972.

———, Malbakh, *EF*, s. 809-813.

Alımet KALA, Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 65, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'e Armağan, Nisan 1990, s. 273-82.

KARAHİSAR-ı Sahip Evkaf Defteri, *TKGMA*, no. 575.

KASTAMONU Evkaf Defteri, *TKGMA*, no. 554 ve 555.

Ziya KAZICI, Ali Baba, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 527-8.

KİRŞEİRİ Mufassal Defteri, *TKGMA*, no. 139.

Yılmaz KURT, Hoca Ahmed Yesevi'nin Rum Eyaletindeki Zaviye Kurucuları Üzerindeki Etkileri, *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri (26-29 Mayıs 1993)*, Kayseri 1993, s. 255-270

M.Fuad KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara 1981⁴. S. 215-6.

———, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1988³.

M.Fuad KÖPRÜLÜ -F. BABINGER, *Anadolu'da İslamiyet*, çev. Ragıp Hulusi, yay. haz. Mehmet Kanar, İstanbul 1996, s. 53-4.

H. Baki KUNTER, Kitabelerimiz, *Vakıflar Dergisi II*, Ankara 1942, s. 434-35.

KÜTAHYA Evkaf Defteri, *TKGMA*, no. 560.

Louis MASSIGNON Sınıf, *İslam Ansiklopedisi*, s. 555-56.

R.Melul MERİÇ. Akşehir Mezartaşları, *Türkiyat Mecmuası*, V. s. 141-212.

Hemedanlı Celaleddin MUHAMMED, *Sevakıbu'l-Menakıb*, çev. Derviş MAHMUD Mesnevihan, Zilkade 998/Eylül 1590, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi. Yazma Eserler, no. 425.

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995.

43H Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/ 1530), Ankara 1993.

- 438 Numara/ı Muhasebe-i Vilaye-i Anadolu Defter (937/ 1530), II, Ankara 1994.
- 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/ 1530), I, Ankara 1996.
- M.Yılmaz ÖNGE, Ahi Evran Zaviyesi, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 530-31.
- Menteşe Evkaf Defteri*, TKGMA, no. 569.
- Tahsin ÖZ. Murad I. İle Emir Süleyman'a Ail İki Vakfiye. *Tarih Vesikaları*, 1/4, Birincikanun 1944, s. 241-44.
- Mürsel ÖZTÜRK, Hacı Bektaş-ı Veli, *TTK Belleten*, L/198. Ankara 1987. s.885-894.
- W. RUBEN, Kırşehir'in Dikkatimizi Çeken Sarf al Abideleri. A. Yapılar. Çev. Abidin İtil, *TTK Belleten*, XI/44, 1947, s. 603-40.
- SARUHAN Evkaf Defteri* TKGMA, no. 544.
- SİĞLA Evkaf Defteri*, TKGMA, no. 156.
- İlhan ŞAHİN, Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, I, İstanbul 1985, s. 325-41.
- Osmanlı Devrinde Ahi Evran Zaviyesinin Husussiyetine Dair Bazı Mülahazalar ve Vesikalar, *Ahilik ve Esnaf: Konferanslar ve Seminer, Metinler-Tartışmalar*, İstanbul 1986, s. 159-74.
- , Ahi Evran, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 529-30.
- Mehmet ŞEKER, *İbn Bahtta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültüre ve İktisadî Hayatı ile Ahilik*, Ankara 1993.
- ŞEYH Ahi Mehmed bin Ahi Orhan Bey'in Muharrem 898/ Ekim 1492 Tarihli Arapça VAKIFNAMESİ, TKGMA, Cedid Vakıflar, no. 77.
- Ahmet ŞİMSİRGİL, XVI. Yüzyılda Amasya Şehri, *TİD*, XI, İzmir 1996. s.77-110.
- Franz. TAESCHNER, İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvel Teşkilatı). *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15/1-4, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1955, s. 3-32.
- . Kırşehir de Ahi Evran Zaviyesinin Mütevellisine ait bir Berat, *Vakıflar Dergisi*, 111, 1956. s. 93-6.
- . Aklî, *El*², 1, Leiden 1960, s. 321-323.
- . Aklî Baba, *El*², 1, Leiden 1960, s. 323-24.
- . Aklî Evran, *El*², L Leiden 1960, s. 324-5.
- .İslamda fütü w et teşkilatının doğuşu meselesi ve tarihi ana çizgileri, *TTK Belleten XXXVI/142*, çev. Semahat Yüksel 1972, s. 222.
- C. Hakkı TARIM, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar*, Kırşehir 1938.
- , *Tarihte Kırşehir-Gülşehir*, 1948.
- Almıcd TEVHİD. Ankara'da Ahiler Hükümeti, *TOEM*, IV/19-24, I Nisan 1329, s. 1200-4.

TÜRK Ansiklopedisi Ahiler, 1, Ankara 1946. s. 236-7.

F. Nafiz UZLUK, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.

Ali Sainı ÜLGER Kırşehir'de Türk Eserleri, *Vakıflar Dergisi*, II, 1942, s. 256-60.

M. Çetin VARLIK, XVI.Yüzyılda Kütahya şehri ve Eserleri, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3, İstanbul 1988. s. 189-271.